

Історіографічна основа дослідження «школи дії» В.А.Лая

У статті автор розкриває основні ідеї педагогіки дії, основоположником якої є німецький педагог-реформатор В.А.Лай. Автор визначає історіографію педагогічної проблеми «школа дії», яка представлена працями вітчизняних учених, періодичними вітчизняними виданнями кінця XIX – початку XX століття, дослідженнями педагогічної спадщини В.Лая П.Дудек (P.Dudek), Т.Кесерлінг (T.Kesslerling), Е.Хайнекен (E.Heineken) та роботами сучасних науковців Німеччини (К.Гонф (Caroline Hopf), М.Дераєн (Mark Deraere), У.Карле (Ursula Carle), Г.Флатх (Herbert Flath)).

Ключові слова: школа дії, реформаторська педагогіка, експериментальна педагогіка, фізіологічні і психологічні процеси, реакції.

Аналіз досліджень і публікацій... Історико-педагогічні публікації, часописи, книги першої пол. XX ст. свідчать про обширний аналіз праць представників реформаторської педагогіки (В.Бехтерева, А.Біне, Д.Дьюї, П.Каптерева, Е.Клапареда, В.Лая, П.Лесгафта, Е.Меймана, І.Сікорського, Е.Торндайка, Р.Штайнера, С.Холла, С.Френе) вітчизняними та зарубіжними вченими. У періодичних виданнях того часу публікувалися статті про педагогів-реформаторів Франції, Англії, Бельгії, Німеччини, зокрема, розкривалися їхні погляди на проблеми освіти та основні ідеї виховання та навчання.

Формулювання цілей статті... Мета статті – визначити історіографію педагогічної проблеми «школа дії» В.А.Лая у контексті європейської реформаторської педагогіки.

Виклад основного матеріалу... У вітчизняній історико-педагогічній науці проблема реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX ст., зокрема дослідження теоретичних засад й окремих практичних аспектів діяльності представників цього руху, була предметом посиленої уваги вітчизняних науковців протягом кінця XIX – початку XXI ст. Дослідження проблеми виховання особистості й колективу в науковій спадщині педагогів-реформаторів, що були представниками різних течій та напрямів реформаторської педагогіки, еволюціонували залежно від змін ідеологічного курсу й суспільно-політичної оцінки їхньої наукової діяльності.

Реформаторська педагогіка розвивалася за різними напрямками, причому автори трактують їх неоднаково. Так П.Соколов виділяє 3 напрями реформаторської педагогіки: соціальний, практично-трудоий, експериментально-педагогічний. Діяльність В.А.Лая він відніс до експериментально-педагогічного напрямку реформаторської педагогіки. Я.Мамонтов здійснив класифікацію представників реформаторської педагогіки за течіями (індивідуалістична, колективістська, еклектична), в основі яких лежить принцип значущості людських інтересів. Ідеї, висунуті В.А.Лаєм, дослідник відніс до еклектичної течії. М.Гриценко розмежував представників реформаторської педагогіки на основі історико-хронологічного принципу та виділив такі основні напрями: соціолого-біологічний, «громадянське» виховання і «трудоий» школи, «вільнене» виховання, «нове» виховання і «нові» школи, «експериментальна» педагогіка (А.Лай, Е.Мейман), «прагматична педагогіка» – інструменталізм, конструктивізм, прогресивізм. М.Константинов [1, с.376] виділив такі напрями «реформаторської» педагогіки як: «громадянське» виховання і «трудова» школа, педагогіка дії (А.Лай), нові школи, експериментальна педагогіка, прагматична педагогіка. В.Кравець виокремлює у складі «реформаторської» педагогіку позитивізму, експериментальну педагогіку, педагогіку дії (А.Лай), «нові» школи і «нове» виховання, функціональну педагогіку, «вільне» виховання, педагогіку культури, «трудоий» школи і «громадянське» виховання, прагматичну педагогіку.

Отже, на основі запропонованих різними дослідниками класифікацій реформаторської педагогіки, ми дійшли висновку, що одні вчені (М.Константинов, В.Кравець) кваліфікували педагогіку дії В.А.Лая як окремий напрям, а інші (П.Соколов, Я.Мамонтов, М.Гриценко) – вважали його представником експериментальної педагогіки.

Багато статей, присвячених різноманітним проблемам реформаторської педагогіки, публікувалося в українських педагогічних виданнях, таких як «Шлях освіти», «Радянська освіта» (Г.Іваниця. «Нові праці до питань трудової школи», О.Музиченко. «Як по новому провадити педагогічну роботу в трудшколах з дітьми?»)[3, 57-73], «Комуністична освіта» (Г.Костюк. «Теорія і практика педологічної псевдонауки», Й.Ліпман. «Так звана педологія на практиці»), «Путь просвещения» (Гринько Г.Ф. «Наш путь на Запад»), «Вільна українська школа», «Учитель», та ін.

Проблеми реформаторської педагогіки висвітлювали і зарубіжні видання, зокрема «Архів загальної психології» («Archiv für gesamte Psychologie») (1910–1912pp.), «Журнал педагогічної

психології і експериментальної педагогіки» («Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik») (1911–1916pp.), «Бюлетень громадської охорони здоров'я» («Blätter für Volksgesundheitspflege») (1912p.), «Педагогіка» («Pädagogium») (1904–1906pp.), «Німецька школа» («Deutsche Schule») (1901–1904pp.) тощо.

Педагогічна і дослідницька діяльність В.Лая розглядалася педагогами різних країн. Про це свідчить книга Х. К. Кордсена «Обговорення експериментальної дидактики. Відповідь В.А.Лая.» («Eine «Beschprechung» der Experimentellen Didaktik. Erwidern von W.A.Lay.»), де автор констатує що «Експериментальна дидактика» німецького педагога була перекладена багатьма мовами: російською (професор А.П.Нечаєв), угорською (Зигмунд Дьорі), шведською (Е.Вестберг), англійською, японською, італійською, французькою. Адже В.А.Лай належав до тих педагогічних авторів, від яких звикають чути завжди щось нове [7, с.22].

На сучасному етапі ідеї реформаторської педагогіки досліджували О.Баріло, Г.Кемінь, Т. Кравцова, Л.Лисенко, В.Лук'янова, Т.Петрова та ін., і їхні студії частково торкаються педагогічної проблеми «школа дії», однак як окремий аспект у сучасній теорії спадщина німецького педагога-реформатора Вільгельма-Августа Лая не була висвітлена.

Наприклад, Т.О.Кравцова розглядає особливості вивчення дитини у зарубіжній реформаторській педагогіці кінця XIX – початку XX століття, зокрема у творчості засновників педагогіки дії (В.Лая) та експериментальної педагогіки (А.Біне, Е.Меймана та ін.). Вільгельм-Август Лай характеризується як один з найвидатніших представників зарубіжної реформаторської педагогіки, який, спираючись на дані біологічної науки та експериментальної педагогіки, намагався створити нову педагогіку – педагогіку дії, що ґрунтувалася на вченні про біологічну природу реакцій людини на зовнішні подразники.

Оскільки В.Лай розглядав дитину, в першу чергу, з біологічної точки зору, то для розвитку індивідуальності дитини, за переконанням ученого, зазначає Т.Кравцова, необхідне детальне обстеження її становлення від народження до зрілості (індивідуальні, природні та соціальні фактори), фізичних ознак, особливостей образотворчої діяльності (як вроджених, так і набутих), які є результатом пристосування.

Т.Кравцова зазначила, що В.Лай аналізував психічні процеси дитини на основі уявлень про рефлекси, що ґрунтувалися на даних анатомії та фізіології, розкрила основні положення принципу дії, де в основі навчально-виховного процесу, за В.А.Лаєм, повинні лежати вроджені і набуті рефлекси, реакції та дії, такі як сприйняття, переробка, вираження. Т. Кравцова також відзначила, що В.А.Лай одним із перших при дослідженні фізичного і психічного розвитку дитини визначив коливання, зумовлені як природними факторами (погодю, кліматом, кількістю тепла і світла та ін.), так і соціальними (традиціями, звичками).

Ми погоджуємося з думкою Т. Кравцової, що в основі педагогіки дії, запропонованої В.Лаєм, лежать реакції, рефлекси та інстинкти. В.Лай справедливо ставив результати виховання в залежність від психолого-біологічних факторів її розвитку. Проте, на думку Т.Кравцової, він обмежував можливості педагогіки вивченням насамперед біологічних властивостей дитини.

Т.М.Петрова у дисертаційному дослідженні «Гуманізація навчально-виховного процесу у «реформаторській» педагогіці кінця XIX – початку XX століття» виокремлює педагогіку дії, що займається природнім середовищем, і називає її натуральною педагогікою, та педагогіку дії, що займається соціальним середовищем кваліфікуючи її як соціальну педагогіку. На її думку, вихованець як член життєвого середовища (природного і соціально-людського) розвивається завдяки його впливу.

Сутність принципу дії В.А.Лая дослідниця вбачає у визначених ним аспектах та сторонах. До аспектів вона відносить: *біологічний* (дія – реакція); *фізіологічний* (дія – пристосування); *психологічний* (дія – відчуття, спостереження, уява, мислення); *історико-еволюційний* (дія – розвиток). Сторони поділяються вченою на: *педагогічні* (дія – конструктивна діяльність, пов'язана з моторною); *практичні* (дія – активна життєва діяльність).

Як один із принципів педагогів-реформаторів у реалізації пізнавального, комунікативного та діяльнісного компонентів гуманістично спрямованого педагогічного процесу, Т.М.Петрова виділяє принцип гри, який займав провідне місце в діяльності дитини. Проаналізувавши праці педагогів-реформаторів, вона обґрунтовує узагальнені позиції універсального ефективного засобу формування особистості – гри. Дослідницею побудована так звана «логіка ефективної гри», яка включає мету, дію, тобто безпосередню гру, психолого-педагогічні засади гри (інстинкт і драматичний інстинкт гри, емоційність, змагальність, відсутність покарань), педагогічний результат (виховання дитини у процесі гри, прищеплення любові до праці, розвиток пізнання і творчості) [4, с.127–131].

Л.Лисенко у дисертаційному дослідженні «Становлення та розвиток експериментальної педагогіки в розвинутих країнах заходу (кінець XIX – початок XX ст.)» називає В.А.Лая «теоретиком експериментальної педагогіки», зауважуючи що погляди В.А.Лая щодо експериментальної

педагогіки, її завдань і методів у загальних рисах збігалися з баченням Е.Меймана, хоча й мали певні відмінності, різницю в акцентах. Якщо Е.Мейман рахував експериментальну педагогіку напрямком педагогіки, то В.А.Лай – «загальною педагогікою майбутнього, яка за допомогою свого удосконаленого методу може просунути вперед спроби реформ і об'єднати їх на новій, широкій і поглибленій базі» [8, с.113–124]. Вчена зазначає: «Якщо В.А.Лай, говорячи про експериментальну дидактику, мав на увазі «випробовування нових методів і засобів навчання на занятті разом із статистичною перевіркою успішності навчання», то Е.Мейман вивчав ці аспекти шляхом «елементарного дослідження, яке відбувається в лабораторії» [8, с.66]. Ми погоджуємося з думкою Л.Лисенко, що педагогічні погляди В.А.Лая далеко виходять за просте пояснення зібраних експериментальних даних. Його більше приваблювала розробка педагогічних систем, і такою системою В.А.Лая була його педагогіка дії.

Для нашого дослідження цінною є й думка Л.Лисенко про далекоглядність поглядів В.А.Лая, які набули актуальності і в наш час. Мова йде про значення руху у житті дитини. На думку В.А.Лая, «велике значення руху ні в педагогіці, ні ... в інших галузях науки не взято належним чином до уваги й не використано» [2, с.126].

Підкреслюючи новаторські ідеї експериментальної педагогіки, Л.Лисенко пише: «В.А.Лай не піддавав жорсткій критиці класичну педагогіку, як дехто з експериментаторів. Він не протиставляв стару й нову педагогіку, навпаки, наголошував, що експериментальна педагогіка завжди користувалася вченнями старої педагогіки: педагогічним досвідом минулого й теперішнього, педагогічним тактом, людським здоровим глуздом, нормативними науками, всіма допоміжними засобами й дисциплінами старої педагогіки» [2, с.128].

Здійснивши аналіз педагогічного спадку та діяльності В.А.Лая, Л.Лисенко дійшла висновку, що біологізаторська основа системи В.А.Лая на сучасний погляд не є бездоганною, проте величезний безпосередній педагогічний досвід, наполеглива експериментаторська робота й опора на отримані в ході неї результати дозволили йому уникнути багатьох помилок. Тому більшість висновків і положень його системи залишаються корисними й актуальними і сьогодні [2, с.124–143].

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки тривають пошуки ефективної моделі навчання, яке має на меті навчити учнів жити і діяти найоптимальнішим чином у складному й різноманітному світі, що їх оточує. Відповідно, таке навчання для дії може бути лише навчанням у дії, коли учні озброюються знаннями, вміннями і навичками, необхідними у їхньому житті. Саме проблему навчання у дії висвітлює доктор педагогічних наук, професор Олена Пометун у статті «Навчання: що є результатом і чи можна його покращити.» Вона вказує на те, що «учні сьогодні мають рухатись уперед набагато швидше, і далі, ніж можуть запропонувати їм учителі. Вони повинні навчити і підготувати учнів до життя в умовах, яких ми ще не знаємо. На відміну від попередньої поступовості і традиційності, у сучасному світі характерними є нестабільність, незворотність і вибуховість подій, нестандартність і непередбачуваність ситуацій, які маємо розв'язати. Тому єдине, що очевидне для змісту освіти сьогодні, це необхідність побудувати навчання так, щоб сформувати у молоді вміння встановлювати гармонійну взаємодію в собі, між собою та іншими людьми, між собою й природою, світом уцілому, думати та мислити критично творчо та неординарно» [5, с.10–11].

Більшість сучасних моделей організації навчання, які існують або апробуються, є діяльними. Так, учена наводить приклад моделі навчання «через досвід», що належить американському досліднику Девіду Коблу, за яким цикл навчання складається з чотирьох послідовних і взаємозалежних стадій: етапу конкретного досвіду (учні актуалізують конкретний наявний у них особистий життєвий чи навчальний досвід і обмінюються ним); етапу рефлексивного спостереження (створюються умови для критичного осмислення і рефлексії учнями отриманого досвіду, обговорення спостережень, пов'язаних із процесом його набуття); етапу абстрактної концептуалізації (виникає можливість конструювання, примноження і здобуття учнями нових знань, умінь. Ефективність цього процесу підвищується завдяки взаємодії учнів, тобто завдяки їх спільному просуванню в одному напрямі з метою реалізації своїх власних потреб); етапу активного експериментування (учні мають можливість перевірки сформульованих ними висновків. Іноді ця стадія може не бути частиною уроку, а виявитися у подальшій діяльності учнів) [5, с.10–11].

Здійснивши аналіз теоретичної концепції діяльних моделей організації навчання О.Пометун, ми можемо провести паралель між моделлю навчання «через досвід» Девіда Колба та «школою дії» Вільгельма Лая. І в одному, і в іншому випадку цикл навчання складається з послідовних етапів, де спочатку має місце сприймання й осмислення (переробка, за В.А.Лаєм) отриманого досвіду, і де особлива роль відводиться останньому етапу – експериментуванню (вираженню, за В.А.Лаєм), який і є дією, спрямованою на пристосування учня до навколишнього середовища і який у процесі практики приводить до набуття нового конкретного досвіду.

У німецькій педагогічній літературі вивченням педагогічної спадщини В.Лая та Е.Меймана у кінці XIX – на початку XX ст. займалися вчені П.Дудек (P.Dudek), Т. Кесерлінг (T.Kesserling), Е.Хайнекен (E.Heineken) та ін.

У сучасній теорії спадщина В.А.Лая розглядається зарубіжними педагогами, такими як К. Гопф (Caroline Hopf) – «Die experimentelle Pädagogik: empirische Erziehungswissenschaft in Deutschland am Anfang des 20. Jahrhunderts» («Експериментальна педагогіка: емпірична освіта в Німеччині на початку XX-го століття»), М. Дераеп (Mark Depaere) – «Zum Wohl des Kindes?: Pädologie, pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik in Europa und den USA, 1890 – 1940» («В інтересах дитини?: педологія, педагогічна психологія та експериментальна педагогіка в Європі та Сполучених Штатах, 1890 – 1940») [9], У.Карле (Ursula Carle) – «Entwicklungszeiten: Forschungsperspektiven für die Grundschule» («Періоди розвитку: дослідницькі перспективи для початкової школи») [6], Г. Флатх (Herbert Flath) – «Die Entwicklung der empirischen Erziehungswissenschaft in Deutschland vom Beginn des 20. Jahrhunderts bis zur «realistischen Wendung» («Розвиток емпіричної педагогіки в Німеччині від початку XX століття до «реалістичної зміни») та ін.

Висновки... Отже, ця загальна характеристика джерельної бази, з якої ми виходимо у своєму дослідженні, свідчить, що діяльність В.А. Лая та його теорія «школи дії» мала велике значення у педагогічній науці кінця XIX – початку XX ст., та представляє інтерес для сучасних науковців.

Подальшого розвитку потребує проблема визначення ролі «школи дії» в європейській реформаторській педагогіці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Константинов Н. А. История педагогики : учеб. для педвузов / Н. А. Константинов, Е. Н. Медынский, М. Ф. Шабаева. – [3-е изд., доп. и перераб.]. – М. : Просвещение, 1982. – 447 с.
2. Лисенко Л. О. Становлення та розвиток експериментальної педагогіки в розвинутих країнах Заходу (кінець XIX – початок XX століття) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. О. Лисенко. – Кіровоград, 2008.
3. Музиченко О. Як по новому провадити педагогічну роботу в трудшколах з дітьми? / О. Музиченко // Радянська освіта. – 1924. – № 5–6. – С. 57–73.
4. Петрова Т. М. Гуманістичні засади визначення змісту навчально-виховного процесу у «реформаторській» педагогіці кінця XIX – початку XX століття / Т. М. Петрова // Теоретичні питання освіти та виховання : зб. наук. праць. – К. : КДЛУ, 2000. – Вип. 9. – С. 127–131.
5. Пометун О. Навчання: що є результатом і чи можна його покращити / О. Пометун // Рідна школа. – 2009. – № 4 (квіт.). – С. 10–11.
6. Child Study. The different approaches of Wilhelm August Lay [Elektronische Ressource]. – <http://www.fags.org/childhood/Ch-Co/Child-Study.html>
7. Cordsen H. C. Eine «Beschprechung» der Experimentellen Didaktik. Erwiderung von W. A. Lay. Göttingen. Dieterichsche Univ. – Buchdruckerei, 1906. – 32 s.
8. Hartwig Schröder. Didaktisches Wörterbuch: Wörterbuch der Fachbegriffe von Abbilddidaktik» bis Zugpferd– Effekt/ von Hartwig Schröder. – 3., erw. und aktualisierte Aufl., – München; Wien; Oldenburg, 2001
9. Marc Depaere. Zum Wohl des Kindes?: Pädologie, pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik in Europa und den USA, 1890-1940, Leuven University Press, 1993 – 472 s.

Аннотація

Л.Л.Вереміюк

Историографическая основа исследования «школы действия» В.А.Лая

В статье автор раскрывает основные идеи педагогики действия, основателем которой является немецкий педагог-реформатор В.А.Лай. Исследует историографию педагогической проблемы «школа действия», которая представлена трудами отечественных ученых, периодическими отечественными изданиями конца XIX – начала XX века, исследованиями педагогического наследия В. А. Лая, которыми занимались П.Дудек (P.Dudek), Т.Кесерлинг (T.Kesserling), Е.Хайнекен (E.Heineken) и работами современных ученых Германии (К.Гопф (C.Hopf), М.Дераеп (M.Depaere), У.Карле (U.Carle), Г.Флатх (H.Flath)).

Ключевые слова: школа действия, реформаторская педагогика, экспериментальная педагогика, физиологические и психологические процессы, реакции.

Summary

L.L.Veremiuk

Historiographic Basis of the Research of «School of Action» of V.A.Lay

The author reveals the main ideas of action pedagogics, whose founder is a German pedagogue-reformer W.A.Lay. The author studies historiography of the pedagogical problem «school of action», which is represented in the works of Ukrainian scientists, Ukrainian periodical editions of the end of the XIX – beginning of the XX century, scientific works of of W.A.Lay's pedagogical heritage written by P.Dudek, T.Kesserling, E.Heineken and the works of modern German scientists C.Hopf, M.Depaere, U.Carle, H.Flath.

Key words: school of action, reformation pedagogy, experimental pedagogy, physiological and psychological processes, reactions.

Дата надходження статті: «9» жовтня 2013 р.